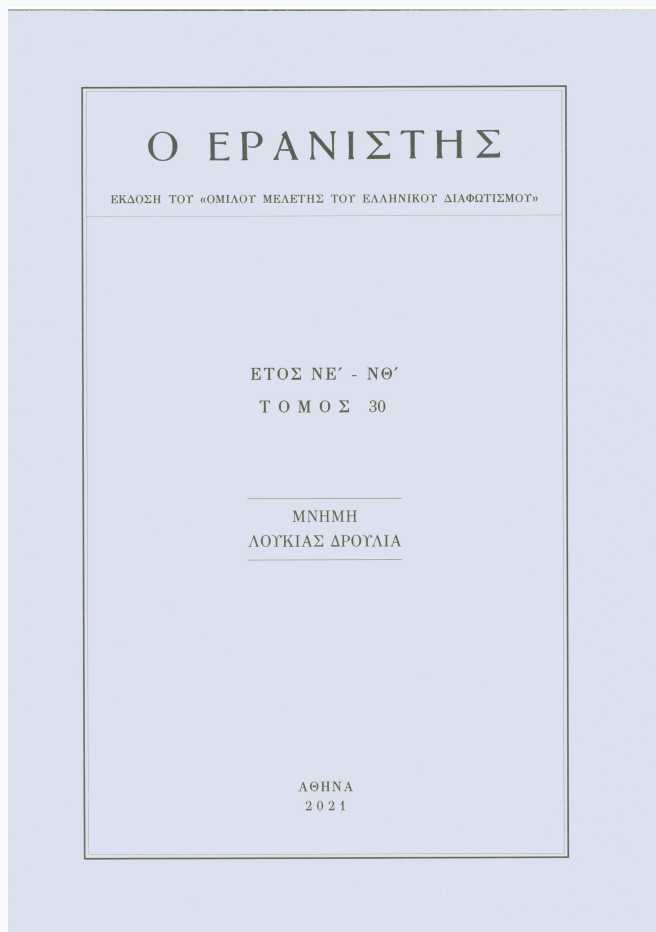

The Gleaner

No 30 (2021)

In Memoriam of Loukia Droulia

Ψηφίδες μνήμης για μια πρωτεργάτρια του Ερανιστή

Emm. N. Franghiskos

doi: [10.12681/er.36088](https://doi.org/10.12681/er.36088)

Copyright © 2023

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Franghiskos, E. N. (2024). Ψηφίδες μνήμης για μια πρωτεργάτρια του Ερανιστή. *The Gleaner*, (30), 9–16. <https://doi.org/10.12681/er.36088>

ΨΗΦΙΔΕΣ ΜΝΗΜΗΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΡΩΤΕΡΓΑΤΡΙΑ ΤΟΥ *ΕΡΑΝΙΣΤΗ*

Η ΜΝΗΜΗ ΘΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙ μιὰ αναδρομή σὲ ὄχι πολὺ μακρινούς χρό-
νους γιὰ νὰ ξαναθυμηθεῖ πρόσωπα καὶ γεγονότα ποὺ συνδέθηκαν
μὲ τὴν ἱστορία τοῦ *Ἐρανιστῆ* ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ἰδρυτικῆς του πράξης
ὡς τριάντα περίπου χρόνια ἀργότερα. Ἀνάμεσά τους νὰ συναντήσῃ τὴν
ὠραία μορφή τῆς Λουκίας Δρούλια, τῆς ὁποίας ἡ παρουσία σὲ περιόδους
ἀνόδου ἀλλὰ καὶ κάμψης τῆς ἐκδοτικῆς πορείας τοῦ περιοδικοῦ στάθηκε
ἀποφασιστικὴ γιὰ τὶς περαιτέρω τύχες του. Ἡ συμβολὴ της ἔχει ὁμο-
λογουμένως ἐπισκιαστεῖ ἀπὸ τὸ ἀναγνωρισμένο ἔργο της στὴ διεύθυνση
τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ ΕΙΕ. Ἦλθε, νομίζω, ἡ ὥρα τὸ
ὑποφωτισμένο αὐτὸ πεδίο τῆς ἐπιστημονικῆς της δράσης νὰ γίνῃ περισ-
σότερο διαφανές.

Ἀφότου, λοιπόν, τὸ 1963 στοὺς κόλπους τοῦ νεοσύστατου τότε Ὁμί-
λου Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ κυοφορήθηκε καὶ ἔλαβε σάρκα
καὶ ὀστά ἡ ἰδέα τῆς ἱδρύσεως τοῦ *Ἐρανιστῆ*, στὰ πρῶτα βήματά του τὴ
διαχείριση εἶχαν ἐπωμιστεῖ οἱ φωτισμένοι ἐμπνευστές του: ὁ Κ. Θ. Δη-
μαράς, ὁ Ἄλκης Ἀγγέλου, ἡ Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ. Ἡ συγκέντρωση
τῆς ὕλης, ἡ τυπογραφικὴ ἐπιμέλεια, τὸ κόστος τῶν προγραμματισμένων
ἔξι ἐτήσιων τευχῶν του, ἡ κυκλοφορία τῆς ἐκδόσεως ἀνῆκαν στὴν ἀπο-
κλειστικὴ φροντίδα τοῦ ἐκδοτικοῦ ἐκείνου ἐπιτελείου. Ἦταν εὐνοϊκὲς οἱ
περιστάσεις ποὺ βοήθησαν ἔκτοτε στὴν εὐόδωση καὶ σταδιοδρόμηση τῆς
προσπάθειας. Ὁ Κ. Θ. Δημαράς εἶχε ἐξασφαλίσει τὴ συνεργασία ἀφενὸς
μελετητῶν τῆς γενιᾶς του, πλαισιωμένων ἀπὸ νεότερους, εἰδικευμένους
κυρίως στὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς
Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τῶν κοινοτήτων τῆς διασπορᾶς καὶ ἀργό-
τερα τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους, καὶ ἀφετέρου νέων ἐρευνητῶν ποὺ
στελέχωναν τὸ ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ τοῦ ΚΝΕ, ἰδρυμένου μὲ ἐνέργειές
του τὸ 1960 στὸ τότε Βασιλικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, καὶ ποὺ ἀποκοτῶσαν
ἔτσι, μιὰ καὶ τὸ Κέντρο στεροῦνταν περιοδικοῦ ὄργανου, τὸ δικό τους
βῆμα γιὰ τὴ δημοσίευση καὶ προβολὴ τῶν ἐρευνητικῶν τους πορισμάτων.
Ὅπως σημείωνε τὸ 2001 ὁ Δημ. Ἀποστολόπουλος προλογίζοντας τὴν
ἐκδοσὴ τῶν Εὐρετηρίων τῶν πρῶτων εἴκοσι τόμων τοῦ *Ἐρανιστῆ*, χάρις

στὸν συνδυετικὸ κρίκο τῆς προσωπικότητος τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ, «ἡ ἱστορία τοῦ ΟΜΕΔ καὶ ἐκείνη τοῦ ΚΝΕ διασταυρῶνονται, καθὼς συμπίπτουν τὰ ἐπιστημονικὰ πεδία τὰ ὁποῖα καλλιέργησαν οἱ δύο αὐτοὶ ὄργανισμοί», γιὰ νὰ ἐπισημάνει στὴ συνέχεια τὴν ἀδιατάρακτη ἔκτοτε σχέση τους.

Ἀπὸ τὸν δεῦτερο κίβλας τόμο τοῦ περιοδικοῦ, τὸ 1964, τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Ὁμίλου τίς διαχειριστικὲς εὐθύνες τοῦ Ἑραμιστῆ θὰ ἐμπιστευθεῖ ἀποκλειστικὰ σχεδὸν στὸν μικρὸ κύκλο στελεχῶν τοῦ ΚΝΕ. Ἔτσι ὡς τὸ 1968 καθένα ἀπὸ τὰ ἕξι ἐτήσια τεύχη (συχνὰ πέντε λόγω συγχώνευσης τευχῶν) θὰ ἐπιμεληθοῦν ἐναλλάξ, μὲ τὴ διπλὴ ιδιότητα τοῦ ἐταίρου τοῦ Ὁμίλου καὶ τοῦ ἐρευνητῆ τοῦ Κέντρου, τὰ ὡς ἐκείνη τὴν περίοδο ὀργανικὰ μέλη τοῦ δευτέρου φορέα (ἡ σειρά τῶν ὀνομάτων ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸν χρόνο πρόσληψής τους σ' αὐτόν), δηλαδὴ οἱ Σπ. Ἀσδραχάς, Λουκία Δρούλια, Β. Παναγιωτόπουλος, Ἐμμ. Φραγκίσκος, Π. Μουλλάς, Ρωζάνη Ἀργυροπούλου, Ἀγγελικὴ Παναγιωτοπούλου-Γαβαθᾶ. Ὅρισμένοι ἀπὸ τοὺς προηγούμενους (Ἀσδραχάς, Δρούλια, Φραγκίσκος) θὰ ἀξιοθεῶν σύντομα νὰ πλαισιώσουν τὴ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ περιοδικοῦ, ἀναλαμβάνοντας ἀκόμη καὶ ἕναν πιὸ ὀργανωτικὸ καὶ θεσμικὸ ρόλο, ἐκεῖνον τοῦ ὑπεύθυνου τῆς ἔκδοσής του. Οἱ δύο τελευταῖοι θὰ ἐκλεγοῦν μάλιστα στὸ ΔΣ τοῦ Ὁμίλου καὶ θὰ τιμηθοῦν μὲ τὴν ἀνάληψη ὑψηλῶν διοικητικῶν ἀξιοματίων. Ἡ μετάθεση ὑπεύθυνων ἀρμοδιοτήτων ἀπὸ τοὺς παλαιότερους στοὺς νεότερους εἶχε πλέον συντελεστεῖ. Οἱ δεῦτεροι καλοῦνταν νὰ ἐμπλουτίσουν τίς γνώσεις καὶ ἐμπειρίες γιὰ τὰ ζητήματα ποὺ ἀναφύονταν κατὰ τὴν ἄσκηση παρόμοιων καθηκόντων καὶ νὰ δικαιώσουν τίς προσδοκίαις τῶν παλαιότερων.

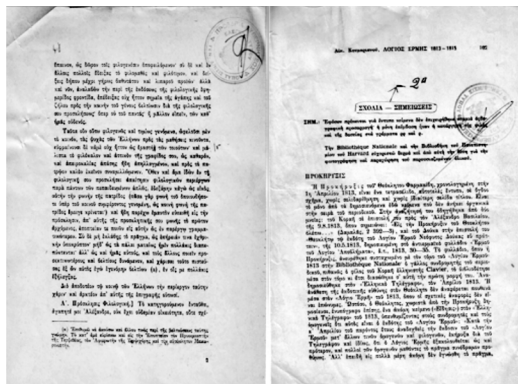
Ἡ δεκαετία ὅμως τοῦ 1960 ἐπιφύλασσε ἀνατροπὲς στὰ περιβάλλοντα τῶν δύο ἐπιστημονικῶν φορέων, ὀφειλόμενες τόσο σὲ μεταβολὲς στὸ ἐσωτερικὸ τους ὅσο καὶ σὲ ἐξωτερικοὺς παράγοντες. Ἀπὸ τὴ μιά, ἡ ἀναχώρηση τὴν περίοδο 1965-1966 γιὰ μεταπτυχιακὲς σπουδὲς στὴ Γαλλία τριῶν ἰδρυτικῶν μελῶν τοῦ ΚΝΕ (Ἀσδραχάς, Παναγιωτόπουλος, Μουλλάς) ἀποδυνάμωσε τὸν πυρήνα τῆς ὀμάδας ποὺ διαχειριζόταν τὴν ἔκδοση τοῦ Ἑραμιστῆ καὶ ποὺ τὰ μέλη τῆς συνέβαλλαν ἐξίσου στὴν πρόοδό του μὲ τίς δημοσιεύσεις τους· ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ βίαιη ἀλλαγὴ τὸ 1967 στὴν πολιτικὴ σκηνὴ τοῦ τόπου μὲ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς ἀπριλιανοὺς πραξικοπηματίες, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀβεβαιότητα ποὺ γέννησε γιὰ τὴ χρονικὴ διάρκειά της καὶ τίς μελλοντικὲς τύχες τοῦ ΒΙΕ καὶ τῶν ἀνθρωπιστικῶν του Κέντρων, ἀνέδειξε ἐπιτακτικὰ στὸ περιβάλλον τοῦ ΟΜΕΔ τὸ δίλημμα τῆς συνέχισης ἢ μὴ τῆς κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ.

Ἐπικράτησαν οἱ ἀπόψεις (μεταξὺ τῶν ὁποίων τῆς Λουκίας καὶ τοῦ ὑποφαινόμενου) οἱ ἀντιτιθέμενες στὴν ἀναστολὴ τῆς ἐκδοσης, μὲ τὸ σκεπτικὸ ὅτι ὁ Ἐραμιστῆς δὲν ὑπαγόταν στὰ ἔντυπα ἰδεοπολιτικοῦ στοχασμοῦ καὶ σχολιασμοῦ τῆς εἰδησεογραφικῆς ἐπικαιρότητας καὶ ὁ στενὰ ἐπιστημονικός του χαρακτήρας δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ προκαλέσει παρεμβάσεις τοῦ στρατιωτικοῦ καθεστῶτος μὲ σκοπὸ τὴ διοχέτευση τῆς προπαγάνδας του. Μόνο μιὰ τέτοια ἐξέλιξη θὰ ἐπέβαλλε τὸ ἐθελούσιο κλείσιμο τοῦ περιοδικοῦ. Ἐπειτα —ἐπισημάναμε οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς παράταξης τοῦ βίου του— ἀποσύροντας τὸ ἔντυπο ἀπὸ τὴν κυκλοφορία, ποιά προοπτικὴ διαφαινόταν μελλοντικὰ γιὰ τὴν ἐπανακυκλοφορία του; Ἄλλωστε καὶ τὰ περιοδικὰ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν ἐπιστημονικῶν ὀργανισμῶν συνέχιζαν ἐπίσης χωρὶς παύση τὴ μέχρι τότε ἐκδοτικὴ τους διαδρομὴ.

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ προσδώσω στὴν ἀφήγηση πιὸ προσωπικὸ τόνο. Ἀπὸ τὴν πρώτη φουρνιά τῶν στελεχῶν τοῦ ΚΝΕ —δεδομένου ὅτι λόγῳ τῆς ἀβεβαιότητος τοῦ αὐριο εἶχα καὶ ἐγὼ ἀναζητήσει ἐργασιακὸ καταφύγιο στὴν ἰδιωτικὴ μέση ἐκπαίδευση χωρὶς ὅμως νὰ παραιτηθῶ ἀπὸ τὰ ἐρευνητικὰ προγράμματα τοῦ Κέντρου—, ἡ μόνη ποὺ ἔμεινε νὰ σηκώνει τὸ βᾶρος τῶν παλαιῶν ἐκκρεμοτήτων καὶ ἐργασιῶν, ὅσες ἐξακολουθοῦσαν νὰ συντελοῦνται ἐκεῖ, περιστοιχιζόμενὴ ἀπὸ εὐάριθμους πιὰ συμβασιούχους ἐρευνητές, ἦταν ἡ Λουκία. Παρὰ τὴν «ἀνησυχία καὶ ἄγχος, ἀβεβαιότητα καὶ ἀπογοήτευση», συναισθήματα ποὺ τὴν κατέκλυσαν κατὰ τὴν ἐξομολόγησή της ἴδιας, τὴ δυσμενὴ συγκυρία τὴν εἶδε σὰν κίνητρο γιὰ δραστηριοποίηση καὶ τὴν ἀντιμετώπισε μὲ τὴ γενναιότητα, τὸ πεῖσμα, τὴν ἀνταπάρνηση ἀλλὰ καὶ τὸ ὀργανωτικὸ πνεῦμα ποὺ ἐπέβαλλαν οἱ περιστάσεις, ἰδιότητες ποὺ προεξήγγελλαν τὴ μελλοντικὴ ἀνέλιξή της στὰ διεθυντικὰ κλιμάκια τοῦ Κέντρου. Τὴν ἴδια ὅμως διαθεσιμότητα ἐπέδειξε καὶ γιὰ τὰ τρέχοντα θέματα, ὅσα ἀντιμετώπιζε τότε ὁ ΟΜΕΔ. Καὶ πρέπει ἐδῶ νὰ πῶ ὅτι δίχως τὴ συνοδοιπορία καὶ συναντίληψη ποὺ ἀναπτύξαμε εἴτε ὡς μέλη τοῦ ΔΣ, εἴτε τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐραμιστῆ, εἴτε ὡς ὑπεύθυνοι τῆς ἐκδόσῆς του, δὲν θὰ καταφέραμε νὰ κρατήσουμε ζωντανὸ τὸ περιοδικό. Μὲ τὸν Κ. Θ. Δημαρὰ ὑπὸ δυσμένεια ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς Χούντας, πάντα ὅμως κοντὰ στὰ πνευματικὰ ἰδρύματα τῶν ὁποίων ἡ σύσταση καὶ λειτουργία ὀφειλόταν σὲ προσωπικὲς του ἐνέργειες, αἰσθανόμεσταν τουλάχιστο εὐνοημένοι ὄχι μόνον ἀπὸ τὴ φυσικὴ του παρουσία ὡς τὸ 1971, χρονιὰ τῆς ἀναχώρησής του γιὰ τὸ Παρίσι καὶ τὴ Σορβόννη, ἀλλὰ καὶ τὴ συνεχιζόμενη συγγραφικὴ συνεισφορά του στὸ ἐπιστημονικὸ ὄργανο τοῦ ὁποῖου τὴν παράτα-

ση ζωής είχαμε αποφασίσει να διασφαλίσουμε στους δύσκολους εκείνους καιρούς. Παρηγορητικό γεγονός ήταν επίσης ότι στο έργο μας είχαμε συμπαραστάτες δύο σπουδαία ονόματα της νεοελληνικής επιστήμης, τόν ιστορικό του Δικαίου και εθνικό βιβλιογράφο Δημήτριο Γκίνη, πρόεδρο του ΟΜΕΔ, και τόν ιστορικό του νεότερου Έλληνισμού Λέανδρο Βρανούση, μέλος του ΔΣ και της Συντακτικής Έπιτροπής του περιοδικού.

Αυτό το έργο ως το τέλος της επταετίας δεν επιτελέστηκε άπρόσκοπτα. Οί κανονικότητες π.χ. της έκδοσης του Έραμιστή διαταράχθηκαν. Ένω ή ύλη του 5ου τόμου ως τόν μήνα Άπρίλιο του 1967 και μετά από αυτόν είχε συγκεντρωθεί σταδιακά καλύπτοντας και τὰ έξι τεύχη αυτού του έτους, του 6ου τόμου (1968) κυκλοφόρησαν μόνο δύο τεύχη. Η επιβράδυνση της συγγραφικής παραγωγικότητας ήταν άπτόχρη της άμηχανίας που έπηρέαζε όλους μας, έκδότες και συνεργάτες του περιοδικού, μπροστά στο φαινόμενο έδραίωσης του άνελεύθερου καθεστώτος. Οί λογοκριτικοί πάλι μηχανισμοί της Γενικής Διεύθυνσης Τύπου της όδοϋ Ζαλοκώστα, όπου έπρεπε να προσκομίζουμε για έλεγχο και έγκριση τὰ τυπογραφικά δοκίμια του περιοδικού, δέν διέκριναν μέν κάτι επιλήψιμο στο περιεχόμενο τών υπό δημοσίευση άρθρων —όσο βέβαια τó επέτρεπε ή σπουδή τών έντεταλμένων ύπαλλήλων να διεκπεραιώνουν τó υπηρεσιακό τους καθήκον βάζοντας μηχανικά σχεδόν τήν έγκριτική σφραγίδα και ύπογραφή στις πολυάριθμες σελίδες τους—, όμως άπαίτησαν γλωσσική προσαρμογή στην έπίσημη γλώσσα του κράτους, τήν καθαρεύουσα. Ίδιαιτερα κίνησε τήν προσοχή τους τó πληροφοριακό κείμενο στην έσωτερική όψη του έξωφύλλου που άπευθυνόταν στο άναγνωστικό κοινό του

Σελίδες του άρθρου της Αικ. Κουμαριανού «“Λόγιος Έραμής”». Άθησαύριστα κείμενα 1813-1815», Ο Έραμιστής 9 (1969). Άριστερά: έγκριτική σφραγίδα και ύπογραφή του λογοκριτή πριν από τήν σελιδοποίηση του τυπογραφικού δοκιμίου. Δεξιά: σφραγίδα άλλου μετά τήν σελιδοποίηση.

Έραμιστή ενημερώνοντάς το για τὸ νομικὸ τοῦ πρόσωπο, τὸ ἐκδοτικὸ τοῦ ἐπιτελεῖο, τὶς προϋποθέσεις συνεργασίας στὸ περιοδικό, τὰ οικονομικὰ τῶν τευχῶν καὶ τῆς συνδρομῆς κλπ. Ἀπαίτησαν μὲ ἐπιτακτικὸ τόνο τὴ γλωσσικὴ τοῦ τροποποίηση προφανῶς ὡς καθρέπτη τῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὸ θέμα ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐμφοροῦνταν οἱ ἐκδότες τοῦ περιοδικοῦ. Κατόπιν αὐτοῦ, θυμᾶμαι, ἡ Λουκία εἶχε τὴν ἰδέα νὰ προχωρήσουμε σὲ μιὰ λύση ποὺ θὰ ἔμενε ἀπαρατήρητη ἀπὸ τὸ βλέμμα τῶν ἐλεγκτῶν τύπου τῆς Ζαλοκώστα: καταργώντας τὴν ἀφηγηματικὴ ροὴ τοῦ κειμένου νὰ διατηρήσουμε μόνο τὰ στερεότυπα στοιχεῖα τῆς ἐκδοτικῆς ταυτότητας τοῦ Έραμιστή. Ἀπαλείψαμε ἀκόμη καὶ τὰ ὀνόματα τῆς σύνθεσης τοῦ ΔΣ τοῦ ΟΜΕΔ. Ἡ τελευταία ἐπιλογή μᾶς προφύλαξε λίγο ἀργότερα ἀπὸ βέβαιες περιπέτειες. Στὶς ἀρχαιρεσίες τοῦ Μαΐου 1968 εἶχε ἐκλεγεί στὸ ΔΣ καὶ ἀναλάβει τὸ ἀξίωμα τοῦ Εἰδικοῦ Γραμματέα ἡ Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου, τῆς ὁποίας ἡ ὑπογραφή κοσμοῦσε μέχρι τότε κάποια ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα τοῦ περιοδικοῦ. Ἡ γνωστὴ τουρκολόγος καὶ ὁ γνωστός ἐπίσης βυζαντινολόγος σύζυγός της Νίκος Οἰκονομίδης, ἐνταγμένοι καὶ οἱ δύο στὴν ἀντιδικτατορικὴ ὀργάνωση «Δημοκρατικὴ Ἄμυνα», θὰ ἀναπτύξουν τὸ 1969 ἐνεργὸ ἀντιστασιακὴ δράση προβαίνοντας τὸν Ἀπρίλιο καὶ τὸν Ἰούλιο σὲ δολιοφθορὲς κατὰ διαφόρων στόχων στὴν πρωτεύουσα μὲ τοποθετήσεις ἐκρηκτικῶν. Διέφυγαν εὐτυχῶς στὸ ἐξωτερικὸ χωρὶς ἔτσι νὰ συναριθμηθοῦν στὴν ὁμάδα τῶν 35, ὅσοι ἀντιμετώπισαν ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1970 τὸ ἐναντίον τους κατηγορητήριο στὴ μεγάλη δίκη τῆς ὀργάνωσης ἐνώπιον τοῦ ἕκτακτου στρατοδικείου Ἀθηνῶν. Νιώσαμε τότε ὅτι ἡ ἐπιλογή σὲ ἀνύποπτο χρόνο νὰ ἀπαλείψουμε τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τοῦ ΔΣ ἀπὸ τὴν περίοπτη θέση τῆς δεύτερης σελίδας τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ Έραμιστή μᾶς ἀπάλλασσε στὴ συγκεκριμένη στιγμή ἀπὸ τὸν κίνδυνο περιπετειῶν καὶ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἀποδείξουμε τὴ νομιμοφροσύνη τοῦ φορέα ποὺ ἐξέδιδε τὸ περιοδικό. Μπορεῖ τὸ ἀνακουφιστικὸ αἶσθημα νὰ μὴν ἐναρμονιζόταν μὲ τὰ ἰδανικὰ τῆς ἡρωικῆς πράξης τῶν ἀείμνηστων συναδέλφων μας, πῆγαζε ὅμως ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ μὴν ἐγκαταλειφθεῖ τὸ σχέδιο γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ Έραμιστή, γινώμονα ὄλων τῶν τότε ἀποφάσεων καὶ ἐνεργειῶν μας.

Τὴν περίοδο ὡς τὸ 1974, χρονιὰ πτώσης τῆς δικτατορίας καὶ ἀποκατάστασης τῆς δημοκρατίας, εἶχαμε νὰ ἀντιμετωπίσουμε καὶ διάφορα ἄλλα προβλήματα συνδεδεμένα μὲ τὴν ἐπικαιρότητα. Εἰδικὰ τὸ 1971, ἔτος τῆς ἐπετείου τῶν 150 χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, μᾶς κατεῖχε ὁ φόβος μήπως ἔδινε ἀφορμὴ, στὸ πλαίσιο τῶν πανηγυρικῶν ἐθνοπα-

τριωτικῶν ἐκδηλώσεων πού προγραμματίζε τὸ καθεστῶς, νὰ ἐπιβληθεῖ καὶ στοὺς ἐπιστημονικοὺς φορεῖς τῆς χώρας τὸ χρέος νὰ προβάλλουν τοὺς σχεδιασμοὺς του. Κατὰ εὐτυχή συγκυρία ἀποφεύχθηκε παρόμοιος κίνδυνος. Ἐμεῖς βέβαια, τὸ ἐκδοτικὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Ἑραμιστῆ, δὲν παραλείπαμε νὰ τιμᾶμε τὴν ἐπέτειο μὲ σχετικὰ δημοσιεύματα στὶς σελίδες τοῦ 9ου τόμου (1971), διευρύνοντας τὴν ἀποστολή μας –καὶ ἐδῶ ἡ Λουκία θὰ ἔβαζε τὴ σφραγίδα τῆς καθὼς ἡ Ἐπανάσταση τοῦ '21 εἶχε ἐλκύσει ἀπὸ νωρὶς τὸ ἐπιστημονικὸ τῆς ἐνδιαφέρον– μὲ τὴν καταγραφή καὶ παρουσίαση τῶν ἐπετειακῶν ἐκδηλώσεων (ἐκδόσεις βιβλίων καὶ λευκωμάτων, ἀφιερῶματα περιοδικῶν, συνέδρια, ἐκθέσεις κλπ.) πού διοργανώνονταν στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικὸ ἀπὸ ἀκαδημαϊκὰ ἰδρύματα, ἐπιστημονικὲς ἐταιρεῖες καὶ σωματεῖα ὅσο καὶ μουσεῖα, ἀποσιωπώντας ὅτιδῆποτε εἶχε νὰ κάνει μὲ τοὺς ἐπίσημους ἑορτασμοὺς τοῦ καθεστῶτος. Ἐκμεταλλεούμενοι μάλιστα μιὰ σχετικὴ ἀποσυμπύεση τῆς λογοκριτικῆς ἀσφυξίας δὲν διστάσαμε στὸ τεύχος 53 τοῦ ἴδιου τόμου νὰ δημοσιεύσουμε τὸ προκλητικὸ ἄρθρο τοῦ Χρήστου Λούκου γιὰ τὴ δίωξη τῆς ἐφημερίδας *Ἀπόλλων* τοῦ Ἀναστ. Πολυζωῖδη ἀπὸ τὴν ἀπολυταρχικὴ Διοίκηση τοῦ Καποδίστρια, ἄρθρο πού δημιουργοῦσε συνειρμικὰ συσχετισμοὺς μὲ τὰ τεκταινόμενα τότε στὴ δημόσια σφαίρα.

Κατὰ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς Μεταπολίτευσης, τὸ 1974, τὸ ΔΣ τοῦ ΟΜΕΔ, ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ Προέδρου του Δημ. Γκίνη, ἀποφάσισε νὰ ἀφιερῶσει τὸν 11ο τόμο τοῦ Ἑραμιστῆ στὸν ἰδρυτὴ του μὲ τὴ συμπλήρωση τῶν ἐβδομηκοστῶν γενεθλίων του. Ὁ τόμος, σὲ ἐνιαεῖα αὐτοτελὴ μορφή καὶ ὄχι συγκροτημένος ἀπὸ διμηνιαῖα τεύχη, μὲ τὸν ἐνδεικτικὸ τίτλο *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς. Ἀφιέρωμα στὸν Κ. Θ. Δημαρά*, ὀλοκληρώθηκε ἕξι χρόνια ἀργότερα καὶ παραδόθηκε σὲ εἰδικὴ τελετὴ στὸν τιμῶμενο στοὺς φιλόξενους χώρους τοῦ ΚΝΕ ἀπὸ τὸν διάδοχο τοῦ Δημ. Γκίνη καθηγητὴ Βασ. Σφυρόερα. Μᾶς εἶχε στενοχωρήσει ἡ τόσο μεγάλῃ ἀργοπορία, ἀλλὰ μᾶς καθησύχαζε τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀφιερωματικὸς τόμος κάλυπτε τρεῖς περίπου φορές σὲ ὄγκο καθένα ἀπὸ τοὺς προηγούμενους τόμους τοῦ περιοδικοῦ καθὼς καὶ τὸ ὅτι στὸ ἐνδιάμεσο διάστημα ὡς τὸ 1980 καταφέραμε νὰ θέσουμε σὲ κυκλοφορία τοὺς ἐπόμενους 12ο καὶ 13ο, τοὺς τελευταίους δηλαδή τόμους πού συνέχιζαν τὴν παράδοση τῶν διμηνιαίων τευχῶν. Μολονότι τόσο ἡ Λουκία ὅσο καὶ ὁ γράφων εἴμασταν ἀφοσιωμένοι ὁ καθένας σὲ δύο βασικὰ ἔργα ὑποδομῆς στὸ πλαίσιο τῶν ἐκδοτικῶν προγραμμάτων τοῦ ΚΝΕ (*Philhellénisme... Répertoire bibliographique*, 1974, *Εὔρετήρια. Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, 1976), προσφέρα-

με όσα μπορούσαμε προκειμένου να μην ύστεροῦμε στὰ καθήκοντά μας ὡς μέλη τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ὑπεύθυνοι ἔκδοσης τοῦ Ἑραμιστῆ, στὴ διαχείριση καὶ τὴ συγγραφικὴ παρουσία ἀπὸ τὴν πλευρὰ της, στὸ σκέλος τῆς τυπογραφικῆς ἐπιμέλειας ἀπὸ τὴ δική μου. Ἡ ἀνάληψη ἀπὸ τὸ 1980 τῆς θέσης τῆς διευθύνουσας στὸ ΚΝΕ καὶ οἱ πολλαπλὲς φροντίδες γιὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη ἀλλὰ καὶ τὴ δημοσιοποίηση τοῦ ἐκεῖ ἐπιτελούμενου ἔργου (βλ. τὴν Ἔκθεση *Εἰκοσαετίας 1960-1980* τοῦ ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1980), τὴν ἄφησαν μακριὰ ἀπὸ τὶς εὐθύνες τοῦ περιοδικοῦ, ὄχι ὅμως καὶ ἀπὸ τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ ΟΜΕΔ, ἀφοῦ ἀπὸ τότε καὶ ἐπὶ μία καὶ πάνω δεκαετία διετέλεσε Γ. Γραμματέας του. Ὁ τόμος 19 (1993) τοῦ Ἑραμιστῆ, ὁ ἀφιερωμένος στὴ μνήμη τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ, μὲ Γ.Γ. πιά τοῦ Ὁμίλου καὶ ὑπεύθυνο τῆς ἔκδοσης τοῦ περιοδικοῦ, σὲ μιὰ ἀνανεωτικὴ ἐπανεκκίνηση, τὸν Δημ. Ἀποστολόπουλο, τὴν βρῆκε ἀπλὸ μέλος τοῦ ΔΣ ποὺ ὑπέγραφε στὶς σελίδες τῶν «Χρονικῶν» ἕνα κείμενο γιὰ τὶς ἐκδηλώσεις ὅσες πραγματοποιήθηκαν στὸ ΕΙΕ πρὸς τιμὴν τοῦ συνιδρυτῆ του, σπουδαίου ἐπιστήμονα καὶ Δάσκαλου τῆς νεότερης γενιᾶς νεοελληνιστῶν. Ἐκτοτε, ἔξω ἀπὸ διοικητικὲς ἀρμοδιότητες, παρακολουθοῦσε διακριτικὰ ὅσα συνέβαιναν στὸν χῶρο τοῦ Ὁμίλου καὶ τῶν δραστηριοτήτων του (ἄλλωστε ἡ συστέγαση τῶν δύο φορέων ἐπέτρεπε παρόμοιο ἐνδιαφέρον) χωρὶς πάντως νὰ λείπει ἡ ὑπογραφή της ἀπὸ τὰ περιεχόμενα μεταγενέστερων ἀφιερωμάτων στὴ μνήμη ἐξεχόντων μελῶν καὶ στενῶν συνεργατῶν μας στὰ παλαιὰ ΔΣ καὶ τὴ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ περιοδικοῦ, τοῦ Λεάνδρου Βρανούση (τ. 21, 1997) καὶ τοῦ Ἄλκη Ἀγγέλου (τ. 23, 2001), ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ὕλη τοῦ τόμου 24 (2007), τελευταία ἐμφάνισή της στὰ τυπογραφικὰ φύλλα τοῦ Ἑραμιστῆ, μὲ κείμενα καὶ στὶς τρεῖς περιπτώσεις ποὺ προήγαγαν ἐπιμέρους πτυχὲς τοῦ φαινομένου τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὅπως δὴποτε, παρόλο ποὺ ἡ ἴδια, ὅταν τῆς δόθηκε ἡ εὐκαιρία, δὲν θέλησε νὰ μιλήσει γιὰ τὴ μακρὰ θητεία της στὴν ὑπηρεσία τοῦ ΟΜΕΔ καὶ τοῦ περιοδικοῦ του (βλ. *Λόγος γυναικῶν*. Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου, Κομοτηνὴ 26-28 Μαΐου 2006, ΕΛΙΑ, Ἀθήνα 2008, σ. 25-32), ἐμεῖς ποὺ γνωρίζουμε ἀπὸ πρῶτο χέρι τὴ σημαντικὴ προσφορά της, μιὰ καὶ ὑπῆρξαμε συν-εργάτες καὶ συν-οδοιπόροι γιὰ ἕνα πολὺ μεγάλο διάστημα τοῦ βίου μας, θεωρήσαμε ἐπιβεβλημένο χρέος νὰ ἀναπληρώσουμε στὸν τιμητικὸ τόμο τοῦ Ἑραμιστῆ τὸ κενὸ ποὺ ἄφησε στὸν ἀπολογισμό τῆς ἐπιστημονικῆς της διαδρομῆς, ἔστω καὶ ἂν στὶς γραμμὲς αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ κειμένου ἢ ἀνάδειξη τῆς προσωπικῆς της συμβολῆς δὲν βρῖσκεται στὶς ἀφηγηματικὲς λεπτομέρειες ὅσο στὴν περιγραφή τῆς συλ-

λογικῆς προσπάθειας στὴν ὁποία ἐκείνη μετεῖχε ἐνεργὰ ὑπηρετώντας τὴν μὲ ἀφοσίωση καὶ συνέπεια, ἕως ὅτου ὀλόκληρη τὴν ἐνεργητικότητά της νὰ τὴν ἀπορροφήσουν οἱ μεγαλύτερες εὐθύνες ποὺ τὴν ἀνέμεναν μετὰ τὴν ἀνέλιξή της στὴν κορυφὴ τῆς διευθυντικῆς πυραμίδας τοῦ Κέντρου Νεο-ελληνικῶν Ἐρευνῶν.

ΕΜΜ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ